

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 138 2017

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Sigrid Schottenius Cullhed (recensioner)

Biträdande redaktör: Annie Mattsson och Camilla Wallin Bergström

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2018 och för recensioner 1 september 2018. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-37-7

ISSN 0348-6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2018

"Inte kan jag berätta allas historia?" Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur. Red. Beata Agrell, Åsa Arping, Christer Ekholm & Magnus Gustafson. LIR skrifter 5, Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion, Göteborgs universitet. Göteborg 2016.

Kan vi tala om en ny våg av arbetarlitteratur? Den klassiska definitionen av genren som en litteratur av, för och om arbetare har aldrig varit huggen i sten, men den har varit ett användbart redskap i utforskningen av denna litteraturhistoriskt inflytelserika strömning under nittonhundratalet. Utan tvekan har det hänt något i det arbetarlitterära fältet de senaste åren, och att forskningen behöver nya begrepp och analysverktyg när litteraturen och samhället förändras är inte överraskande. Litteraturen har sökt sig nya vägar och forskningen har vitaliserats.

Några utvecklingstendenser är påtagliga. Begrepps- och teoridiskussionen har skärpts, utmanad både av litterära teman och författarnas bakgrund och ärende. Diskussionen har handlat om bestämningar och begrepp, men också om metodologisk förnyelse. Hur definiera "arbetare" i det postindustriella samhället? Hur undersöka relationen mellan klass och etnicitet i det mångkulturella samhället? Klassdimensionen har stärkts, liksom de intersektionella perspektiven. Berättande och formspråk har kommit i blickpunkten i utforskningen av samtidslitteraturen när forskarna noterat dels författarnas relation till den litterära traditionen, dels deras behov av att förstå klass och ekonomiska orättvisor på ett nytt sätt. Frågorna kan tolkas som en konsekvens av genomgripande förändringar som välfärdsstatens omstrukturering, globalisering och migration, vilket kräver en ny förståelse av sociala mönster och kulturella skeenden – det som arbetarlitteraturen är i full färd med att skildra och tolka.

De komparativa och geografiskt gränsöverskridande ambitionerna är också tydliga, till exempel i antologin *New Dimensions of Diversity in Nordic Culture and Society* (red. Jenny Björklund & Ursula Lindqvist, 2016) och Sandra Mischliwietz tyska doktorsavhandling *Att uppfinna ord – Kindheit als Strategie der Weltaneignung der schwedischen Arbeiterliteratur der 1930er Jahre* (2014) som undersöker representationer av barndom hos trettioårsförfattarna utifrån aktuella teorier om självframställning och författaridentitet. Den internationella dialogen har vidare gynnats av det nätverk för nordisk arbetarlitteratur som bildades 2010 och som snart

samlade forskare från Sverige, Danmark och Finland till en konferens i Lund. Bidragen blev året därpå uppsatser i antologin *Från Nexø till Alakoski. Aspekter på nordisk arbetarlitteratur* (red. Bibi Jonsson m.fl.) och 2014 publicerades uppföljaren *Från Bruket till Yarden. Nordiska perspektiv på arbetarlitteratur*. Intresset var stort och större skulle det bli; idag har antalet deltagare ökat och kontakterna har utvidgats till Norge och Tyskland. Fem konferenser har hittills ägt rum, den senaste i Bergen i november 2016.

Samma år utkom den antologi som är frukten av den fjärde samlingen i Göteborg 2015 under temat "Föreställningar om arbetarlitteratur". Boken bär titeln *"Inte kan jag berätta allas historia?" Föreställningar om nordisk arbetarlitteratur* (red. Beata Agrell, Åsa Arping, Christer Ekholm & Magnus Gustafson) och bidragsgivarna kommer från Sverige, Danmark, Finland, Norge och Tyskland. Ingångarna leder i många riktningar. En drivkraft uppges vara frågan om klassen och kollektivet. Tematiska ramar tecknas genom de fem områdena "Arbetarlitterär tradition", "Genrekonventioner och genreförväntningar", "Reception, medier och offentlighet", "Genus och sexualitet" samt "Religion och existens". Rubrikernas och innehållets generösa räckvidd ger intryck av att bidragsgivarnas intressen snarare än redaktörernas eller konferensens röda tråd fått styra uppläggnigen. Under rubriken "Föreställningar om arbetarlitteratur" fungerar emellertid som nod och används som utgångspunkt i flera uppsatser.

Det är glädjande att några uppsatser tar ett större grepp och söker svar på frågor om orsaker, trender och traditioner. Örnblicken behövs för att få syn på stråken som förbinder enskildheterna. I "Konstruktionen av en svensk arbetarlitterär tradition" ger Per-Olof Mattsson en exposé över hur en nationell kanon och tradition byggdes med start i litteraturhistorikern Richard Steffens översikt 1921. Akademiker, kritiker och författare deltog i debatterna kring tolkningsföreträdet och definitionen av en proletärförfattare. Trots åsiktsskillnaderna befästes arbetarlitteraturen tidigt som en isolerad svensk tradition – en föreställning som Mattsson menar dominerat ända in i samtiden. Hans uppsats kompletteras intressant av Carl-Eric Johanssons fördjupning i decenniet "Femtioalet. Arbetarlitteraturen under omprövning", och även av Katarina Leppänens bidrag "Hella Wuolijokis *Arbetarfamiljen*. Kamp, ideologi och materialistisk estetik". Leppänen utreder hur den estnisk-finska för-

fattaren några år efter andra världskriget använder sin radioföljetong om nittonhundraålets finska (klass)historia för att inlemma arbetarfamiljen – och arbetarlitteraturen – i den nationella identiteten. I sammanhanget ska också nämnas Beata Agrells bidrag om religionens betydelse i arbetarlitteraturen (exemplet är Mathilda Roos roman *Strejken på Bergstomta*, 1892). Hon diskuterar litteraturbegreppet utifrån Magnus Nilssons läsarperspektiv ("litteratur som av läsaren kopplas samman med arbetarklassen", 217) och fångar ett helhetsperspektiv som borde vara fruktbart i åtskilliga arbetarlitterära analyser. I det ryms inte bara textens klassperspektiv, utan också religiösa och existentiella dimensioner, "kort sagt [...] livsvärlden" (226).

En överblick erbjuder även Anker Gemzøe i "Underdanmark i ny dansk prosa". Han urskiljer drag i den danska samtidslitteraturen om "Underdanmark", texter om arbetarklassens liv i socialt och ekonomiskt utsatta områden. Författarexemplen Anne-Cathrine Riébnitzsky, Pia Grandjean Odderskov, Jacob Skyggebjerg och Yahya Hassan ger goda möjligheter till jämförelser med litteratur på samma tema i andra nordiska länder för att spåra likheter och nationella särdrag. Den väcker också frågan om hur föreställningen om arbetarlitteratur kan utmanas. I de aktuella verken finns få anknytningspunkter till arbetarrörelsen, men likväl argumenterar Gemzøe för en genretillhörighet genom att påvisa stilistiska och generelaterade förbindelser med arbetarlitteratur i det begynnande nittonhundraålet.

Magnus Nilsson ställer frågan "En ny arbetarlitteratur?" och vill synliggöra marginaliserade genrer i en samtid som han menar uppmärksammar enbart "traditionell skönlitteratur som åtnjuter hög status" (132). Generaliseringen löper snabbt förbi det faktum att receptionen i vid mening inte enbart stannat vid högstatusverken. Den har tvärtom (även litteraturvetenskapligt) intresserat sig för amatörskrivande, glömda kvinnor och regional litteratur, för att bara nämna några exempel – om än intresset kanske inte märks hos de största och mest prestigefyllda förlagen, kulturinstitutionerna eller internet-sidorna. Men utmanas inte parnassens toppform idag av en bredare reception i en mångfald kanaler och offentligheter? Hur definierar Nilsson "det litterära livets centrum" (134)? Likväl är det välkommet med hans akademiska ljus på agitatorisk arbetarlitteratur i arbetarrörelsens offentligheter (Jenny Wrangborg) och i tecknade serier (Hanna Petersson). Här finns forskningsuppslag för perspektivvidgande uppsatser och avhandlingar.

Bidragen om samtidslitteraturen aktiverar bokens anslag om klassen och kollektivet. I den tidiga arbetarlitteraturen fanns ett ideologiskt och socialt motiverat samband mellan kollektivet och individen som saknas i samtidens skildringar. Som Carl-Eric Johansson visar i sin uppsats om femtioålet inträder en förändring förhållandevis tidigt – i romaner av tongivande författare som Folke Fridell och Kurt Salomonson var "kollektivismens positiva livskänslan som bortblåst" (173). Men om 2000-talet hittills är individens århundrade är det tydligt att arbetarlitteraturen kritiskt borrar sig ner i orsakerna till individualiseringen och den utsatthet som följer av folkhemmets och välfärdssamhällets omstruktureringar.

De komparativa studierna är stimulerande i ambitionen att vidga synfältet kring de nordiska författarskapen. Birthe Sjöberg gör arbetarlitteraturen existentiell när hon i uppsatsen "Är vi åter vid Volgas stränder? En jämförelse mellan Maksim Gorkijs noveller och Kristian Lundbergs *Yarden*" läser Gorkij från 1890-talet vid sidan av Lundbergs roman från 2009 utifrån Nietzsches nihilism- och viljebegrepp. Det pekar mot den franska existentialismens frihetstanke och följaktligen mot den inneboende kraften att förändra olidliga förhållanden. Två uppslagsrika tolkningar bär frön till större, komparativa studier om ett centralt tema i arbetarlitteraturen, nämligen sexualiteten. Bibi Jonssons "Det negativa klassmärket. Föreställningar om kvinnors sexualitet hos Moa Martinson och Elsie Johansson" och Christine Hamms "Arbejderkvinnens destruktive seksualitet?" om en 1940-talsroman av Torborg Nedreaas, pekar på hur skarpt de kvinnliga författarna granskar frågor om kön och sexualitet och utmanar sanktionerade uppfattningar.

Antologin vill genomlysna föreställningar om arbetarlitteratur och den ger prov på hur litterära verk har motats in i en fälla och förblivit där. Att skildringen av arbetet inte nödvändigtvis är arbetarromanens fokus hävdar Anna Forsberg i sin retoriskt inriktade analys "Identifikation och alienation. Föreställningar om arbete i Émile Zolas *Germinal* och Johan Falkbergets *An-Magritt*". Hos Zola (1885) är det i stället huvudpersonens politiska utveckling och hos Falkberget (1940) den religiösa. Liknande slutsatser kan säkert dras om andra kanoniserade verk som traderats som berättelser om arbetet. Ett näraliggande exempel erbjuder Anders Öhman i sin studie av Kurt Salomonson ("Äventyret och arbetarlitteraturen"), vars profil han menar löper risken att begränsas genom insnävningen i en arbetarlitterär definition. Öhman prövar istället in-

tressant en genreutvidgning mot äventyrsromanen för att fanga bredden och rörelsen i författarskapet. ”Kan arbeiderdikt være sentrallyriske?” frågar Ole Karlsen i sitt bidrag. Han svarar ja efter att ha analyserat Alf Prøysens och Hans Borlis lyrik, och för därmed arbetardikten till ett uttryck som den vanligtvis inte associeras med.

Därtill bjuder antologin på motiviska jämförelser mellan arbetar- och borgerlig litteratur (Christer Ekholm), och aktualiserar bortglömda författarskap och genrer, så som i Sandra Mischliwetz formanalys av Leon Larssons drama *Revolt* (1908).

Genom nätverket för nordisk arbetarlitteratur har ny kunskap utvunnits i ett livaktigt idéutbyte. Det sätter forskningen i perspektiv och visar på dess etablering. Den spänner idag över breda områden ämnesmässigt och teoretiskt: narratologi, klassanalys, genus, historisk förståelse. Ofta handlar det om textanalyser av enskilda verk – och påfallande ofta om män, vilket är anmärkningsvärt med tanke på kvinnornas betydelse, och något för nätverket att konferera om. Vidare kan man önska sig mer av sådana systematiska och kvantitativt orienterade projekt som utmärkte den tidiga litteratursociologiska forskningen. Det kanske vi får se om några år när nutidens rika och expanderande arbetarlitteratur kommer på lite distans. Att forskningen alltmer börjat intressera sig för nätets litteratursamtal, bloggar, amatörskrivande och genrer utanför de traditionella är en tidsenlig och nödvändig expansion.

Anna Williams

Karlfeldt & Co – den förlorande generationen? Red. Ola Nordenfors & Eva-Britta Ståhl. Karlfeldt-samfundets skriftserie 48. 2016.

På omslaget till boken *Karlfeldt & co – den förlorande generationen?* finns bilder på spelkort från sällskapsspelet *Svenska litteraturspelet* från 1910-talet. Spelet gick ut på att samla kort med litterära citat från 20 aktuella svenska författare, och spelets blotta existens vittnar om att de ingående författarna på den tiden ännu var att betrakta som vinnare: de ansågs tillräckligt viktiga, intressanta och roliga för att några kunde förväntas ägna sina hemmakvällar åt att spela kort med dem. Men som titelns fråga antyder är detta något som har förändrats – utgör Karlfeldt och hans samtida författarkolleger, som Selma Lagerlöf, Verner von Heidenstam, Gustaf Fröding

och Oscar Levartin, numera en förlorande generation? Håller de på att glömmas bort och marginaliseras? Bokens syfte är dock vidare än att belysa enbart denna fråga: den uttalade viljan är att också diskutera ”grundläggande farhågor och förhoppningar rörande kulturen i vår samtid och framtid” (10) och därmed väcka debatt. Debatt om hur och varför de äldre författarnas liv och gärning ska bevaras och återaktualiseras för nya och kommande generationer. Debatt om hur olika samhällsinstitutioner, som universitet, skola och bibliotek, bör se på sitt uppdrag när det gäller gamla texter och nutida läsare. Debatt om själva läsningen – hur, varför och vad ska vi läsa?

Boken är en antologi med bidrag av olika typer: föredrag, diskussionsinlägg och sammanfattningar från ett symposium 2014. Den innehåller fem kapitel, med texter skrivna av olika representanter från universitet, lärarutbildning, skola, kultursektor, bibliotek och litterära sällskap.

Det inledande kapitlet börjar med en presentation av själva problemformuleringen av Christer Åsberg, författare och före detta ordförande i Karlfeldtsamfundet. Han frågar sig om Karlfeldt, de andra nittiotalisterna och även andra författare vars verk riskerar att glömmas bort och gallras ut, kan och bör återupprättas. Han frågar sig vidare vilka aktörer i samhälle och litterära nätverk som i så fall har ”vilja, ambition och befogenhet att åstadkomma en förändring” (14). De aktörer han föreslår är just sådana som sedan medverkar i boken och ger sina respektive pusselbitar till en bild av Karlfeldt och hans kolleger samt deras status i ett, i vid mening, litterärt-kulturellt fält av idag.

Den allmänna inledningen följs av uppsatsen ”Den förlorande generationen? Karlfeldt & Co i ett medie-, multi- och masskultursamhälle i ständig omvandling” av Anna Nordlund, litteraturvetare, Lagerlöfforskare och verksam i lärarutbildningen. Med utgångspunkt i hur Karlfeldt och de andra nittiotalisterna idag syns i moderna media, till exempel på olika skolrelaterade nätsidor och på YouTube, visar Nordlund hur Karlfeldt och hans författarkolleger redan då de var verksamma befann sig i ett framväxande mass- och mediekultursamhälle. En omläsningskultur med bibel, psalmbok och katekes som primärt läsmaterial omvandlas kring sekelskiftet 1900 till en mångläsningskultur med hjälp av tekniska och infrastrukturella förändringar. Utbildningsreformer under 1800- och 1900-talet gjorde litteraturen tillgänglig för flera. Spelfilm och radio förmedlade litteratur på nya sätt